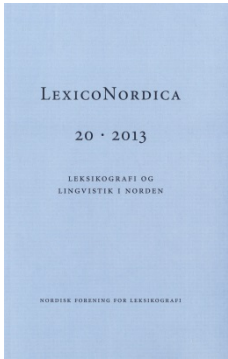

LexicoNordica

Forfatter:	Sven-Göran Malmgren [<i>Basala fackord</i>]	
Anmeldt værk:	<i>Basord i våra fackspråk.</i> TNC 104. Solna: Terminologicentrum TNC 2012. 133 sidor. Pris: 477 SEK.	
Kilde:	LexicoNordica 20, 2013, s. 241-248	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Basala fackord

Sven-Göran Malmgren

Basord i våra fackspråk. TNC 104. Solna: Terminologicentrum TNC
2012. 133 sidor. Pris: 477 SEK.

1. Inledning

Är alla höga och smala byggnader *torn*? Behöver man verkligen två olika ord, *genomskinlig* och *genomsynlig*, för att uttrycka begreppet 'transparens'? Är det någon betydelseskilnad mellan en *egg* och ett *skär*?

Sådana frågor får man svar på i en behändig terminologisk ordlista från Terminologicentrum TNC, *Basord i våra fackspråk* (TNC-skrift 104; häfter BVF). Ordlistan innehåller drygt 1600 alfabetiskt ordnade artiklar (s.k. termposter) om nästan lika många *basala fackord*, dvs. fackord på hög nivå i sina respektive begreppshierarkier. Många olika ämnesområden är representerade. De flesta av artiklarna innehåller inte bara definitioner utan även hänvisningar till besläktade ord, synonymer o.d., i vissa fall även uttals-, böjnings- och ordbildningsuppgifter. Däremot saknas i stort sett konkreta språkliga exempel på termernas användning.

I det följande ges först en kort bakgrund, och därefter görs några nedslag i BVF. De aspekter som främst fokuseras är artikelurvalet, betydelsebeskrivningen, betydelseuppdelningen samt principerna för tillhandahållande av formell information (uttal, böjning etc.). Vidare studeras behandlingen av en särskild undergrupp, matematiktermerna, lite närmare. Och slutligen diskuteras vilka användargrupper som främst har glädje av BVF.

2. Bakgrund

Alltsedan 1940-talet har det varit en av TNC:s huvuduppgifter att bringa reda i svenskans tekniska basordförråd. I mitten av 1990-talet utkom *Tekniska basord* (1995; se även Törnqvist 1998), där en del av resultaten av flera decenniers utredningar presenterades. Från början av 2000-talet vidgades TNC:s intressesfär till att omfatta termer från andra områden än naturvetenskap och teknik, t.ex. administrations- och förvaltningstermer. Därmed uppstod ett behov av en basordlista av något annat slag än Tekniska basord. Arbetet på en sådan ordlista startade 2006 och resulterade 2012 i BVF.

3. BVF från olika synpunkter

3.1. Artikelurvalet

Det säger sig självt att en uppsättning på bara 1600 termer, uppdelade på åtskilliga ämnesområden, måste vara strängt sovråd. Knappast något ämnesområde kan vara företrätt med mer än ett par hundra termer, och flera områden kanske bara bidrar med några tiotal eller ännu mindre. Också urvalet av ämnesområden blir med nödvändighet rätt hårdhänt.

Trots TNC:s delvis nya inriktning (jfr ovan) domineras BVF utan tvekan av naturvetenskapliga och tekniska termer (varvid det dock kan noteras att det medicinska ämnesområdet inte är företrätt). Visst finns det ett antal icke-naturvetenskapliga och icke-tekniska termer, däribland förvaltnings- och administrationstermer, men särskilt många är de inte. De mer renodlat juridiska termerna är ännu färre. Helt med sin frånvaro lyser t.ex. geografiska termer och i stort sett alla termer som kan föras till den humanistiska ämnessfären, däribland inte minst den rika språkvetenskapliga terminologin.

En antydning till förklaring till denna snedfördelning kan man möjligen hitta i förordet, där BVF sägs vara ”en ordlista över grundläggande termer [...] som förekommer i många fackspråk i svenskan”. Men nog hade det varit bra om urvalet av ämnesområden hade diskuterats ytterligare något.

En speciell typ av ”termer” i BVF kan möjligen överraska, nämligen vardagsspråkliga ord som *dörr*, *skräp* och *påse*. Men de är relevanta genom att de står i opposition till andra ord inom samma semantiska fält (jfr *dörr-lucka*, *skräp-smuts-avfall*), och det är en väsentlig terminologisk uppgift att dra upp gränserna mellan sådana semantiska grannar.

I många fall tillhör ett och samma grafiska ord flera fackområden, dvs. det skulle kunna uppdelas på flera termposter, alltså flera ordboksartiklar. Ibland görs också detta, men i en del fall tas enbart användningen i ett enda fackspråk upp. Varför anges t.ex. bara den matematiska betydelsen, och inte tidsbetydelsen och den musikaliska betydelsen, av *intervall*, och varför tas inte betydelsen ’lutning (av väg)’ av *dosering* upp? Och vad är anledningen till att inte den fysikaliska betydelsen av *negativ* och *positiv* är med (*negativ/positiv laddning*)?

3.2. Betydelsebeskrivning

Definitionerna i BVF gör i allmänhet ett gott intryck. Inte sällan får man som läsare små aha-upplevelser, t.ex. av ett villkor på den aktuella termen som man kanske inte hade tänkt på. I den inledningen nämnda artikeln *torn* påpekas t.ex. att byggnaden ifråga bör ha en funktion som har samband med höjden – och den funktionen kan inte gärna vara boende! En skyskrapa som människor bor i är alltså inte ett torn. Det gäller också artikeln *information*, där skillnaden gentemot *data* klarläggs på ett bra sätt. (Data blir till information när någon har tolkat innebörden av dem.)

Man kan dock ha två smärre kritiska synpunkter på betydelsebeskrivningen i BFV. För det första förekommer det inte sällan att odefinierade termer används i definitionerna. Se t.ex. artikeln *resistans* (termen *invers*) och flera artiklar om matematiktermer som diskuteras senare. För det andra längtar man ibland efter konkreta språkprov, när definitionen ligger på en hög abstraktionsnivå. Definitionen av *asymptotisk* lyder: ”som obegränsat närmar sig en kurva eller yta utan att sammanfalla med denna”. Trots att definitionen är något förenklad, går den nog över många läsares horisont. Ett illustrerande exempel, eller ännu hellre en bild, hade gjort stor nytta.

3.3. Betydelseuppdelning

Till skillnad från vanliga ordböcker saknar terminologiska ordböcker i allmänhet en nivå för betydelsevariation (polysemi) under lemmanivån. Varje begrepp ska motsvaras av en egen termpost. I BVF finns sålunda två termposter för *absolut*, *amorf* och *analog*, i princip baserade på tillhörighet till olika fackområden. Likaså behandlas ordet *verksamhet* i två artiklar:

verksamhet₁

(allmänt:) målinriktat arbete₁ som fortlöpande utförs

verksamhet₂

organisatorisk enhet, där verksamhet₁ utförs

I en vanlig ordbok skulle de båda närbesläktade betydelserna av *verksamhet* givetvis behandlas under samma lemma, kanske t.o.m. under samma betydelsemoment. Här är inte platsen att ifrågasätta BVF:s och andra terminologiska ordböckers presentationsprinciper (jfr Svensén 1998), men om man accepterar dem kan man möj-

ligen bli en smula förvånad över att de några gånger tycks frångås i BVE. Se t.ex. artikeln *luft*:

luft

gasblandning som utgör jordens atmosfär

[...]

Termen *luft* förekommer även som kortform för *fönsterluft*, dvs. en del av ett fönster₁ mellan två vertikala fönsterposter.

Här är det väl närmast klockrent fråga om två skilda begrepp (och därmed normalt två termposter), som i en vanlig ordbok självklart skulle behandlas under två skilda (numrerade) betydelsemoment.

3.4. Uttals- och böjningsuppgifter; ordbildningsinformation

Uttalsuppgifter ges ganska sparsamt i BVE, men de ord där sådana uppgifter ges är i allmänhet ord med verkliga uttalsvårigheter: *anrikning*, *ballast*, *cykel* ('regelbundet upprepad sekvens'). Ett problem är dock att läsaren inte får någon hjälp att tolka notationen. Att angivelsen [cy'kel] betyder att *y*-et är långt är inte så lätt att veta. Ett par ord som kanske borde ha försetts med uttalsangivelse är *bit* ('enhet för datalagring', kort *i*) och *luminiscens*.

Ännu sparsammare är böjningsuppgifterna, och i de flesta fall är de väl också överflödiga i en ordbok av den här typen. Man kunde dock övervägt att ge sådana uppgifter i samband med äkta homografi, t.ex. i artiklarna *bal*, *damm* och *plan*.

Lite generösare, men också ganska inkonsekvent, är ordboken med uppgifter om ordbildning. Läsaren får den nyttiga upplysningen att adjektivet *plastisk* motsvaras av substantivet *plasticitet*, att *konvergent* motsvaras av *konvergens*, *aggressiv* av *aggressivitet* och *flexibel* av *flexibilitet*, men motsvarande uppgift saknas t.ex.

för adjektivet *excentrisk* (*excentricitet*), för adjektivet *lineär* (*linearitet*) och för adjektivet *koherent* (*koherens*). Exemplet kunde mångfaldigas; här får man nog säga att konsekvenskontrollen har varit otillräcklig.

3.5. Artiklarna om matematiktermer

Det verkar finnas ungefär 120 matematiktermer i BVF, vilket motsvarar 7–8 procent av samtliga termposter. Det är en hög andel, väl motiverad av matematikterminologins vikt och dessutom av dess höga grad av exakthet. I många fall tycks definitionerna i BVF vara inspirerade av (eller några gånger citerade från) standardverket *Matematiktermer för skolan* (Kiselman & Mouwitz 2008, recenserad i LexicoNordica 16), förvisso en utmärkt källa.

Även 120 termer är naturligtvis en försvinnande liten delmängd av matematikens terminologi, och man kan då förvänta sig att de medtagna termerna ska höra till den mest centrala matematikvokabulären. I stort sett verkar författarna ha lyckats på den punkten: de flesta av de allra centralaste termerna från algebran, aritmetiken och geometrin är med. Möjligen kan man sakna några termer med anknytning till icke-heltal: *decimal*, *bråk*, *täljare*, *näm-nare*. Vidare borde termen *gränsvärde* ha tagits med, av mer än ett skäl (se nedan). Men i stort sett är BVF:s urval rimligt.

De basala matematiktermerna i BVF kan sägas bilda ett nätverk som inte minst hålls samman av de många korshänvisningarna. Idealt borde de också bilda ett slutet system, så att inga termer definieras med hjälp av termer som inte finns i BVF. Här brister det dock i några fall: termen *gränsvärde*, som inte är med, används i definitionen av *divergent*, som f.ö. ropar efter ett exempel; i definitionen av *heltal* används den odefinierade termen *motsatt tal* och i definitionen av *koordinataxel* den odefinierade termen *monoton*. Ett rent olycksfall i arbetet är det väl att termen *logaritmisk* definieras med hjälp av det odefinierade *logaritm*. Huvudintrycket är

ändå att den viktiga basala matematikterminologin är väl behandlad, även om en extra finputsning inte hade skadat.

4. Slutord: BVF:s möjliga användare

BVF har självklara användargrupper i lexikografer, också allmänlexikografer, och översättare. Som författarna framhåller i inledningen är det inte minst viktigt att halvsynonymer som ofta används i sammansättningar, t.ex. *del*, *element*, *enhet* och *komponent* analyseras ”kontrastivt”; på det sättet ökas chanserna för att den mest adekvata efterleden väljs när t.ex. terminologer ska bilda nya sammansättningar. På liknande sätt kan ordlistans analyser i många fall göra det lättare för lexikografer att välja den bästa hyperonymen när de själva skriver definitioner.

Men BVF är också värd att nå en större grupp av användare, kanske genom att en digital version tas fram. Trots att termurvalet kan diskuteras, och trots vissa andra brister som berörts här, är den faktiskt i god mening *allmänbildande*. Man kan mycket väl – även som lekman – läsa den från pärm till pärm, och när man är färdig har man garanterat lärt sig en hel del om åtminstone några fackområden. Samtidigt är det mycket möjligt att man har skärpt sin förmåga till en speciell form av analytiskt tänkande.

Och hur var det till sist med *genomskinlig* och *genomsynlig*, och *egg* och *skär*? Jo, en genomskinlig fönsterruta släpper bara igenom ljus, men en genomsynlig ruta släpper både igenom ljus och bild. Och *egg* och *skär* betyder i princip samma sak, men har olika tillämpning: en kniv har en egg medan en sax har skär.

Litteratur

- Jagers, Peter (2009): Matematikens ord. [Rec. av Kiselman & Mouwitz 2008.] I: *LexicoNordica* 16, 315–318.
- Kiselman, Christer & Lars Mouwitz (2008): *Matematiktermer för skolan*. Göteborgs universitet: Nationellt centrum för matematikutbildning.
- Svensén, Bo (1998): ”Terminografi och facklexikografi – blir det samma sak nu när ordböckerna blir databaser?” I: *LexicoNordica* 5, 77–90.
- Tekniska basord* (1995): Solna: Tekniska nomenklaturcentralen.
- Törnqvist, Lars (1998): Språket i terminologiska ordböcker. I: *LexicoNordica* 5, 107–116.

Sven-Göran Malmgren
professor
Lexikaliska institutet
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
malmgren@svenska.gu.se